

**10 jaar Vrouwenstudies
Voortgezette Academische Opleiding
Interuniversitair en Interdisciplinair**

Magda Michielsens
Centrum voor Vrouwenstudies
<http://www.vrouwenstudies.be/>
Vrouwstu@ua.ac.be

**Magda Michielsens is ook
voorzitter van
Documentatiecentrum RoSa.**

Tien jaar geleden studeerde in Vlaanderen de eerste lichte student af die een voortgezette academische opleiding (VAO) vrouwenstudies had gevolgd. De zittijden van het studiejaar 1994-1995 brachten de eerste vrouwen op de markt, die zich na hun universitaire studie, gedurende één jaar full-time gespecialiseerd hadden in vrouwenstudies. Karen Celis was de eerste. In mei 2004 doctoreerde zij aan de VUB, over de behartiging van vrouwenbelangen door het Belgisch Parlement op het einde 19de eeuw - 20ste eeuw. Zij doceert tegenwoordig het vak 'gender en politiek' aan onze opleiding. Jaar na jaar hebben vrouwen en een enkele man zich intensief verdiept in alle aspecten van gender, en zijn daarna in oude of nieuwe carrières verder gegaan, met een referentiekader dat wat vrouwen en vrouw/man-verhoudingen betreft geactualiseerd, uitgediept en verwetenschappelijkt is.

Na 10 jaren willen we hier even terug kijken, en zien hoe de studie in die tijd geëvolueerd is. We sluiten aan bij een artikel dat in 1995 in *Uitgelezen* verschenen is over vrouwenstudies en Vlaanderen en Nederland en verheugen ons over de continuïteit¹.

Vrouwenstudies / genderstudies

De opleiding is gestart onder de benaming 'vrouwenstudies'. Dat was bij de voorbereiding van de oprichting en bij de start heel gebruikelijk. Het was de term in Nederland en het was de vertaling van de in Angelsaksische landen gangbare term 'women's studies'. In het artikel in *Uitgelezen* uit 1995 zei ik het zo "De term vrouwenstudies wordt gebruikt om te verwijzen naar het wetenschappelijke onderzoek en onderwijs dat vrouwen en sekseverhoudingen als onderwerp heeft en als wetenschappelijke bedrijvigheid de bedoeling heeft mee te helpen aan de verbetering van de positie van vrouwen." Vermeld wordt zowel 'vrouwen' als 'sekseverhoudingen'. Het is dus nooit zo geweest dat vrouwenstudies helemaal niet over mannen en verhoudingen tussen mannen en vrouwen ging. Dat zou onlogisch en onwetenschappelijk zijn. Maar, men wilde met 'women's studies' de nadruk

¹ Michielsens, Magda (1995). Vrouwenstudies in Vlaanderen en Nederland. *Uitgelezen*, Jrg 01, nr 4, p. 1-9.

leggen op het feit dat de focus van de belangstelling bij vrouwen lag, en dat het de situatie van vrouwen was die hopelijk zou kunnen verbeterd worden door meer kennis en onderzoek over de maatschappelijke positie van vrouwen, de geschiedenis van vrouwen, de vrouwelijke aspecten van de cultuur en meer studie over sekseverhoudingen.

In de voorbije 10 jaar is 'vrouwenstudies' een betwiste term geworden. De betwisting komt eerder van binnenuit dan van buiten. Men spreekt tegenwoordig liever van 'genderstudies'. Eerst werd de term gender steeds populairder om te verwijzen naar de maatschappelijke constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid. Genderstudies verwijst dan naar de wetenschappelijke studie van de wijze waarop mannen en vrouwen 'gemaakt' worden (steeds in relatie tot elkaar, en tot de sociale geschiedenis van mannelijkheid en vrouwelijkheid). Genderstudies bestudeert mannen en vrouwen in hun onderlinge relaties binnen de maatschappelijke context, en de 'gender-machine' (instituties, socialisatie, tradities, e.d.) die vorm geeft aan die mannen en vrouwen. Door te spreken van 'gender' legt men de nadruk op de maatschappelijke en niet op de biologische bepaaldheid. Daarmee ook op de sociale veranderbaarheid, niet enkel in de persoon, maar ook in de gender-machine.

Door van genderstudies te spreken denkt men dit alles meteen duidelijk te maken. Andere argumenten ten voordele van de term genderstudies zijn:

- Genderstudies heeft – anders dan vrouwenstudies – niet onmiddellijk de signatuur feministisch te zijn. Daarom zouden meer mensen (binnen de universitaire structuren, Europese commissies en netwerken, beleidsapparaten, e.d.) neutraal of acceptierend reageren tegenover genderstudies.
- Genderstudies stelt extra in het licht dat het niet zonder mannen gaat: men kan vrouwen niet serieus bestuderen als men niet voortdurend bekijkt hoe de vergelijking en de verhouding is met mannen. Mannen, de mannelijke norm en de heteroseksuele normativiteit zijn alom tegenwoordig. Dat weet men binnen vrouwenstudies net zo goed als binnen genderstudies, maar het kan nuttig zijn om het nog eens extra te beklemtonen.
- Genderstudies betreft mannen er intensiever bij dan enkel als een parameter in vrouwenlevens. Genderstudies gaat over mannen én vrouwen.
- Internationaal zijn er meer en meer opleidingen die zich genderstudies noemen in plaats van vrouwenstudies.
- Men wil aan mannen duidelijk laten weten dat het ook over hen gaat en voor hen belangrijk is. Men wil ook dat meer mannen werkzaam zouden zijn op dit terrein en meer jongens en mannen het vak zouden studeren.

Het grote nadeel van de term is dat er geen Nederlandstalige vertaling is of ingeburgerd geraakt. In de publicaties van Athena, het Europees netwerk voor vrouwenstudies², zijn een aantal artikelen gepubliceerd³ over de genese en het gebruik van de term in verschillende Europese landen. Iedereen klaagt over de verengelsing van de taal, maar quasi iedereen gebruikt de term⁴.

² <http://www.athena2.org/>

³ Zie Griffin, Gariele & Rosi Braidotti (eds) (2002). *Thinking Differently. A Reader in European Women's Studies*. London: Zed Books.

en ook: Rosi Braidotti e.a. (eds). *The Making of European Women's Studies*. (6 volumes). Utrecht: Athena, Socrates Programme, European Commission.

⁴ Mieke Vogels, minister van Gelijke Kansen van 1999 tot 2003 was een gekend tegenstandster van de term.

Op dit ogenblik heet onze opleiding nog vrouwenstudies. Als we bekijken wat de argumenten zijn om van genderstudies te spreken dan zien we dat er voldoende redenen zijn om ook in de toekomst met deze laatste term te kunnen leven. In feite wordt in de verschillende vakken aan genderstudies gedaan, als we kijken naar de accenten die worden gelegd: mannen mede bestuderen, mannen er wetenschappelijk en politiek bij betrekken, gender-machine bestuderen, sociale constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid steeds voor ogen houden en verder bestuderen, ...

Ontwikkeling van de discipline vrouwen- en genderstudies

Toen wij met de opleiding begonnen in 1994 was vrouwenstudies een ontluikend terrein. Goed, het bestond al een tijdje in andere landen en sinds de tweede feministische golf was er ook hier onderzoek gebeurd over genderkwesties, maar in Vlaanderen was het een nieuw terrein binnen de universiteit. De docenten die er zich in engageerden hadden in de meeste gevallen les- en onderzoeksopdrachten die een breder veld bestreken, maar hadden zich door allerlei omstandigheden tot experte gemaakt op vraagstukken die in hun gebied met vrouwen te maken hadden. Logisch, want centra voor vrouwenstudies waarin mensen aangesteld waren met uitgebreide opdrachten voor vrouwenstudies, en enkel voor vrouwenstudies, waren er op dat ogenblik in Vlaanderen niet. Ze zijn er nog niet, maar toch is de situatie veranderd.

Sinds het bestaan van vrouwenstudies in Vlaanderen hebben meer en meer professoren en onderzoek(st)ers binnen en buiten de opleiding hun carrière zo kunnen inrichten dat ze toegespitst zijn op gender. De specialisatie is gegroeid, in samenwerking met collega's en studenten over de hele wereld.

Toen vrouwenstudies in de jaren '70 ontstond kon niemand voorspellen dat het zo'n rijk en boeiend gebied zou worden. Het leek aanvankelijk slechts een inhaalbeweging. Er werden vraagstukken bestudeerd die in het oogspringend waren in verband met de achtergestelde positie van vrouwen. Dat is nog het geval, maar de grote ontwikkeling is gebeurd door met een genderbril te kijken naar alles wat binnen en doorheen de verschillende wetenschappelijke disciplines vrouwen raakt.

Eén van de belangrijkste ontwikkelingen heeft zich voorgedaan op het terrein van vrouwengeschiedenis. De moedige mensen die in vroegere decennia overzichtswerken geschreven hebben over de geschiedenis van de vrouw in België bekloegen zich in hun inleiding steeds over het ontbreken van onderzoek. Denise de Weerdts deed dat in *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960)*⁵ en Hedwige Peemans-Poullet deed dat in *Femmes en Belgique (XIXe - XX siècles)*⁶. Beide boeken zijn tot stand gekomen in 1980, naar aanleiding van 150 jaar België. Hun klacht was terecht: er was weinig onderzoek gedaan, de geschiedenis had steeds weinig aandacht gehad voor de activiteiten van vrouwen, er was niet zorgvuldig omgegaan met de beschikbare bronnen, en vrouwen hadden vaak ook minder dan mannen tastbare sporen (teksten, actes, brieven, contracten, notulen ...) nagelaten.

⁵ De Weerdts, Denise (1980). *En de vrouwen? Vrouw, vrouwenbeweging en feminisme in België (1830-1960)*. Gent: Masereelfonds.

⁶ Peemans-Poullet, Hedwige (1980). *Femmes en Belgique (XIXe - XX siècles)*. Bruxelles: Université des Femmes.

De sensibiliteit en wetenschappelijk houding om vrouwen in de geschiedenis te plaatsen is sterk gestegen. Archieven zijn tot stand gekomen, er is ook een archief van de vrouwenbeweging dat dit jaar zijn 10de verjaardag heeft gevierd. Ook het Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsab, heeft een gender-beleid, zodat de nalatenschappen van vrouwen niet meer systematisch verloren gaan. De docenten die op dit terrein werkzaam zijn hebben de weg zelf getimmerd en wat wij weten en kunnen weten van onze voor-moeders definitief veranderd.

Als tegenwoordig studenten geschiedenis de opleiding vrouwenstudies starten brengen zijn uit hun oorspronkelijk opleiding een stuk vrouwengeschiedenis mee. Soms hebben ze reeds hun licentiaatsverhandeling op dat terrein gemaakt. Zij willen dan tijdens de opleiding vrouwenstudies een bredere wetenschappelijke context krijgen. Het interdisciplinair karakter van de opleiding vormt dan de belangrijkste motivatie. De ernstige bias in verband met vrouwen, die er bij de start van de opleiding was, is er niet meer. Dit betekent dat de disciplines zelf veranderd zijn, en dat is een groot winstpunt.

De verhouding tussen vrouwenstudies en de verschillende mono-disciplines is een belangrijk punt. Vrouwenstudies is interdisciplinair. Dat houdt in dat een thema slechts goed kan bestudeerd worden wanneer de verschillende wetenschappelijke disciplines elkaar samenwerken. Een onderwerp als 'vrouwen en drugs' bijvoorbeeld heeft geneeskunde, psychologie, sociologie, filosofie, criminologie, recht nodig om er iets zinnig over te zeggen, en bovendien binnen die wetenschap de specifieke gegenderde kennis. Als men dus een doctoraat zou willen maken op het terrein van 'vrouwen en drugs' is het moeilijk om dat binnen één van de genoemde disciplines onder te brengen.

Interdisciplinariteit is echter een moeilijk streven binnen de bestaande organisatie van de wetenschappelijk wereld. Interdisciplinariteit lijkt voor iedereen de betrachting te zijn, maar in de praktijk zijn alle werkverbanden, verenigingen, commissies, beleidsorganen en (vooral) subsidieverstrekkers georganiseerd op disciplinaire basis. Voor vrouwenstudies is dat een hinderpaal. Het belemmert de ontwikkeling van de discipline vrouwenstudies, en zo blijft het bijzonder moeilijk om in de wetenschappelijke wereld als vrouwenstudies of genderstudies gevestigd te zijn.

Aan de andere kant zijn er binnen de universitaire wereld de laatste 10 jaar vele *rare* studies ontstaan. Studies die niet passen in de traditionele indeling van wetenschappen. Stadsstudies, migrantenstudies, milieustudies, homo- en lesbische studies, verslavingsstudies en er blijken zelfs 'borderstudies' (alles wat met allerlei soorten grenzen te maken heeft) te bestaan. Vrouwenstudies staat dus minder alleen in haar onaangepastheid aan de klassieke structuren. Dat maakt de administratieve moeilijkheden echter niet minder.

Het zou interessant zijn om een studie te ondernemen over de wijze waarop in de voorbije 10 jaar de verschillende wetenschappelijk disciplines beïnvloed zijn door de (internationale) ontwikkelingen in genderstudies. Zoals voor geschiedenis is er ook voor de andere discipline belangstelling en openheid gegroeid. Eigenschappen die in het verleden kenmerkend waren voor vrouwenstudies zijn meer en meer ook aanwezig binnen de andere wetenschappen.

Voorbeelden:

- Kwalitatief onderzoek: empirisch onderzoek door middel van diepte-interviews van een beperkt aantal respondenten, in plaats van grootschalig kwantitatief onderzoek.
- Zorgzuldige, interactieve omgang met respondenten, waarbij deze als subjecten worden beschouwd en niet als passieve objecten van onderzoek.
- Terugkoppeling van onderzoekstresultaten naar de onderzochte groep.
- Steeds kijken naar mannen én vrouwen, jongens en meisjes, ook al is de vraagstelling van het onderzoek niet specifiek feministisch of een gendervraagstukken.
- Gebruik en constructie van gender statistieken.
- Een niet-hiërarchische verhouding tussen docent en student, tussen onderzoeker en onderzoekssubject.
- Gerichtheid op maatschappelijke relevantie van onderzoeksresultaten.

Internationale ontwikkelingen

De internationale netwerken die zich in het begin van de jaren 90 aankondigden hebben hun beloften volledig ingelost. Vooral dankzij de inspirerende kracht van Rosi Braidotti (Universiteit Utrecht) hebben zich op Europees vlak samenwerkingsverbanden ontwikkeld met hoog rendement. Gefinancierd door de EU hebben doorheen Europa vrouwenstudies-docenten elkaars werk leren kennen en samen nieuwe publicaties geproduceerd. Dit is nog steeds met grote intensiteit aan de gang.

Het gebeurt in synergie met de uitwisseling van studenten (Erasmus) en met de jaarlijkse Noise Summerschool. In 2003 heeft de Summerschool plaats gehad aan de Universiteit Antwerpen. Een 90-tal studenten uit de hele wereld hebben twee weken lang in Antwerpen gelogd en les gekregen van een prominente internationale docentengroep. Zulke contacten zijn zo intens dat ze vaak determinerend zijn voor de verdere intellectuele en professionele ontwikkeling van de deelnemers.

Deze successen betekenen echter niet dat het goed gaat met genderstudies in Europa. Ook in de sterke vrouwenstudieslanden zoals Engeland en Nederland zijn de laatste jaren vele zaken gebeurd die vrouwenstudies niet versterkt hebben. Professoren vrouwenstudies zijn verdwenen, wegbezuinigd, afgeschaft; er zijn in Nederland en Engeland veel minder centra voor vrouwenstudies dan een 7-tal jaren geleden. In de meeste gevallen zijn de professoren overgeplaatst (of vrijwillige overgegaan) naar belangrijke posities in hun oorspronkelijke discipline, en dat geldt ook voor de junior medewerkers in de centra. Er is in feite geen inhoudelijk ondergraving van genderstudies – integendeel, departementen geschiedenis bijvoorbeeld zijn blij met de genderexperte die hen komt versterken – maar de posities waarin het onderwijs en onderzoek gebeurd zijn in die landen sterk gewijzigd en de identiteit die vrouwenstudies had opgebouwd dreigt zo te verflauwen.

Studenten en afgestudeerden

Van de opleiding vrouwenstudies in Vlaanderen zijn er sinds de oprichting in 1994 een 80-tal mensen afgestudeerd. Sommigen van hen hebben een academische loopbaan opgebouwd en zijn ondertussen gedoctoreerd (Karen Celis, Nele Bracke, Sarah Bracke, Sofie Van Bauwel). Anderen zijn nog met hun doctoraatsonderzoek

bezig (Karen François, Laurence Claeys, Katrien Van der Heyden, Elke Valgaeren, Sarah Schepers, Joz Motmans) en misschien zijn er nog andere oudstudenten fantastische dingen aan het doen op onderzoeksgebied, waarvan we het niet weten. Een wetenschappelijke carrière uitbouwen is noeste arbeid en de onderzoeksmandaten zijn schaars. Vrouwenstudies mag fier zijn op het academische rendement van de opleiding.

Andere afgestudeerden hebben hun professionele weg voortgezet in het beroep waarvoor ze oorspronkelijk opgeleid waren. Ofwel waren ze nog niet aan de slag (pas afgestudeerd toen ze aan vrouwenstudies begonnen) ofwel hadden ze hun loopbaan onderbroken om te weer te gaan studeren. Het feit dat deze mensen hun werk kunnen doen en hun genderbril nooit meer afzetten, is een ander winstpunt dat de opleiding heeft opgeleverd.

Een derde groep werkt in de verschillende instellingen die zich met emancipatie of gelijke kansen bezig houden: administratie gelijke kansen van de Vlaamse gemeenschap, RoSa, kabinet van de minister van gelijke kansen, Nederlandstalige Vrouwenraad, gemeentelijke emancipatieraad. e.d.

Bieke Tollenaere heeft een onderzoek gedaan bij afgestudeerden vrouwenstudies. Het is de voortzetting van een onderzoek dat eerder was ondernomen door Sophia, het netwerk voor vrouwenstudies.⁷ (zie kader) We zien dat de studenten bij inschrijving uit allerlei richtingen kwamen: letteren en wijsbegeerte zowel als politieke en sociale wetenschappen, maar ook wiskunde, architectuur en beeldende kunsten.

Of de opleiding aan de verwachtingen voldeed? Bieke Tollenaere vat het zo samen:

De VAO-opleiding overtrof voor 4 oud-studenten alle verwachtingen. "Absoluut! Het werd een boeiend jaar en het heeft me veel scherper en kritischer gemaakt." en "Voor mij ging er echt een wereld open. Veel dingen die ik al jaren 'intuïtief' aanvoelde kregen opeens vorm, ik zag de dingen scherper, en de fantoompijnen waar ik al jaren mee rondliep, bleken een waarachtig stuk van mezelf te zijn, mijn vrouw-zijn."

Voor 13 respondenten beantwoordde de VAO-opleiding volledig aan hun verwachtingen. "Ik vind dit een zeer goede opleiding. Belangrijk was voor mij dat er op een 'andere manier' onderwijs werd gegeven. Zeker niet op reproductie gericht, zelfwerkzaamheid werd sterk gestimuleerd. Je kon je leerproces zelf sturen b.v. door vakkenkeuze, door keuze onderwerpen voor papers, door keuze voor een bepaalde examenvorm." en "Ik ben zeker wel tevreden over de opleiding 'Vrouwenstudies'. De interdisciplinaire en interuniversitaire aanpak geeft de opleiding een grote meerwaarde. Uiteindelijk krijg je na dat jaar een goed beeld en ken je een belangrijk begrippenkader. Daarenboven is het ook tof omdat je toch ook met een groepje 'gelijkgezinden' samen zit. Hoewel we onder elkaar vaak konden verschillen van mening, is iedereen toch geïnteresseerd in emancipatie, feminisme,..."

Het gros van de respondenten is in het algemeen wel positief over de opleiding, maar kan niet volmondig beamen dat de opleiding volledig aan hun

⁷ Timmerman, Hilde (2001) Vrouwenstudies aan de Universiteit van Antwerpen en de arbeidsmarkt. Sophia Vrouwenstudies, nr. 26, 28-41.

verwachtingen voldeed. Enkele voorkomende kritieken kwamen vooral uit de beginperiode van de opleiding: aanvankelijk was er een moeizame coördinatie tussen de vakken en de professoren onderling, bij sommige vakken was er te weinig mogelijkheid tot discussie, er was soms te weinig begeleiding, de opleiding was destijds theoretisch te weinig diepgaand... Sommigen verwachtten dus een meer feministisch theoretische en analytische diepgang. Deze 'kinderziekten' werden in de loop van de jaren bijgestuurd en geoptimaliseerd."

Hieruit blijkt dat in de loop der jaren het aanbod van de opleiding geëvolueerd is. Ook het studentenpubliek is veranderd. De laatste jaren zijn er meer studenten die onmiddellijk na hun licentiaatsopleiding een jaar willen bijstuderen en kiezen voor vrouwenstudies. Het behalen van twee diploma's is niet vreemd meer voor jong afgestudeerden.⁸ Zij vormen een ander publiek dan de vrouwen van de eerste lichten, waarvan velen in Vlaanderen jaren hadden gewacht vooraleer zij hun wetenschappelijke honger in verband met vrouwen konden stillen.

Toen de VAO-vrouwenstudies nog niet bestond waren er aan de Universitaire Instelling Antwerpen (UIA) al wel vormen van vrouwenstudies geweest. Er was de cursus 'Vrouw en Samenleving' geweest (gestart in 1987-1988), een wekelijkse reeks lessen, met opdrachten voor de studenten en een certificaat bij succesvolle afsluiting. En er waren ook modules geweest, 'Vrouw en Literatuur', 'Het denken van vrouwen', 'Vrouw en gezondheid', en nog vele andere. Doorheen de jaren werd met deze formule een 550 studenten bereikt. Iedereen die op een universitair niveau kon functioneren werd tot deze activiteiten toegelaten. Toen de opleiding een VAO werd, konden we mensen zonder universitair diploma (ook niet de houders van een diploma van het hoger onderwijs van het kort type of HOLT) niet meer toelaten. Deze drempelverhoging heeft de toeloop uiteraard afgeremd. Tegelijk heeft het de integratie binnen de universitaire wereld verbeterd. Er zijn inderdaad regels voor het uitreiken van universitaire diploma's en elke speler in het veld dient die regels te volgen.

Het is anderzijds wel niet de bedoeling van vrouwenstudies om gesloten en elitair te zijn. Er zijn dus oplossingen gezocht. We organiseren sinds 2001 een afstandscursus vrouwenstudies, volledig via Internet, waarin drie modules worden gedoceerd: Feministische Theorieën, Gelijke Kansenbeleid en Gender en Media. Het met gunstig gevolg afleggen van deze vakken levert een PAVO-getuigschrift op (een getuigschrift Post Academisch Onderwijs, zoals het ook in sommige andere disciplines bestaat). Deze studie staat open voor iedereen die voldoende achtergrond heeft om op dit niveau te werken, zonder dat dit 'bewezen' moet worden door voorafgaande diploma's. De cursussen zijn ontworpen om gestudeerd te kunnen worden op één dag studie per week, gedurende een volledig academiejaar. En die tijd is echt nodig. Studenten die niet effectief beschikken over de dag per week om aan de studie te besteden moeten in de loop van het jaar afhaken. Ze redden het niet. Voor diegenen die de tijd kunnen vrijmaken is het een plezier: Het is een geleide cybertocht waardoor enorm veel materiaal en nieuwe inzichten ter beschikking komen. Indien houders van een universitair diploma die het PAVO-getuigschrift behaalden later besluiten de hele opleiding te volgen kunnen de vergaarde credits gebruikt worden. En mensen die de volledige opleiding volgen kunnen er voor kiezen om de

⁸ Het plotse intrekken van de mogelijkheid om de Joker-beurs te gebruiken voor een VAO-opleiding (beslissing van minister Vandenbroucke in de zomer van 2004) gaat uiteraard in de tegengestelde richting en is nadelig voor vrouwenstudies.

genoemde drie vakken via Internet te volgen. De hele idee erachter is immers dat e-learning ook een oplossing kan bieden voor agenda- en mobiliteitsproblemen van drukbezette mensen. We hebben ondertussen meer afstandstudenten dan live-studenten, maar hebben voorlopig geen middelen om het aanbod via e-leren uit te breiden.

Een andere oplossing om zo breed mogelijk te kunnen werken is het aanbieden van korte modules. Ook dat doen we sinds kort opnieuw. Verbazend is wel dat de meest succesvolle module (meer dan 50 ingeschrevenen) een uitdiepingsmodule was – Capita Selecta Feministische Theorieën - en geen inleidende cursus. Tijdens de bijeenkomsten van deze module hebben we gezien dat er heel wat mensen wetenschappelijk bezig zijn op terreinen die verband houden met vrouwen en zich op zaterdag vrij willen maken om in een verdiepende studie te duiken. Er zijn veel meer mensen met genderkennis van zaken dan tien jaar geleden, en ze zitten (gelukkig) overal.

Omkadering

Docenten en studenten vrouwenstudies in Vlaanderen worden nu wetenschappelijk ondersteund door diensten die 10 jaar geleden ofwel niet bestonden ofwel niet het niveau hadden dat ze vandaag hebben. De cel gelijke kansen in de administratie van de Vlaamse Gemeenschap, de ministeries gelijke kansen, de provinciale en stedelijke emancipatie- of gelijke kansen diensten, Amazone, NVR, VOK dat jaarlijks de vrouwendag organiseert, het archief van de vrouwenbeweging, het federaal instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, de raad van de gelijkheid van mannen en vrouwen, Zij-kant, Vrouw en Maatschappij, steunpunt gelijkekansenbeleid Alle links ernaar zijn te vinden op de website van RoSa, dat zelf het documentatiecentrum bij uitstek is dat werken aan vrouwen- en genderstudies mogelijk maakt.

Ook in andere landen, en ook op niveau van de EU-diensten, heeft zich deze ontwikkeling voorgedaan. Tegenwoordig is de noodzakelijke informatie wél beschikbaar en kan men ze vinden, vaak on-line. Deze vaststelling dient zich te weerspiegelen in de inhoud van het vak. Ik verklaar mij nader, want dat is geen eenvoudige opmerking.

Bij de start van de ontwikkeling van de discipline vrouwenstudies – voor het gemak zeggen we dan 'begin jaren 80' – was het feit dat vrouwen een traditie hadden van uitgesloten zijn uit de publieke wereld (politiek, cultureel, intellectueel, ...) één van de vertrekpunten. Er waren geen vrouwen, er werd niet over vrouwen gewerkt, zij waren de grote afwezigen uit de westerse cultuur. Zij waren uitgesloten door de vele mannelijke machtshebbers, door de mannelijke poortwachters aan de figuurlijke ingang van musea, uitgeverijen, politieke partijen, universiteiten, enz. Vooral op dat vlak is er de laatste 25 jaar veel veranderd. Poorten zijn open gegaan, vrouwelijke poortwachters hebben plaatsen ingenomen. Het vertrekpunt is niet meer: "er zijn geen vrouwen, vrouwen worden systematisch uitgesloten en we willen daar iets aan veranderen". Het vertrekpunt moet nu zijn: "vrouwen zijn systematisch uitgesloten geweest, er is een inhaalbeweging bezig", situaties en wetten zijn gewijzigd". Dat is een grote maatschappelijke verandering. Die verandering dient bestudeerd en begrepen te worden.

Uitdagingen

De uitdiepingsmodule *Capital Selecta Feministische Theorieën*, in de winter van 2004 was gecentreerd rond drie onderwerpen. Dat was zo gekozen omdat ik (als docente van de module) vaststelde dat op theoretisch vlak juist rond die drie onderwerpen de grootste uitdagingen liggen voor vrouwen- en genderstudies, vandaag en in de komende jaren.

1. Is het post-tijdperk bijna voorbij ?

De theorievorming binnen vrouwenstudies is al jarenlang een belangrijke speler geweest in beschouwingen over het subject, identiteitsvorming, wetenschapstheorie, differentie- versus gelijkheid, cultuurrelativisme, (post)moderniteit, ook in andere disciplines (filosofie, cultural studies, communicatiewetenschap, politieke filosofie). Dat zijn geen vergeten thema's meer, dat zijn populaire thema's, ver buiten vrouwenstudies. Veel van die theorieën dragen de stempel van 'een einde': post-industrieel, post-modern, post-history, post-geschiedenis, post-humanisme, post-subject. Post post post.

De vraag is of we de handen uit de mouwen willen en kunnen steken om een einde te maken aan dat 'post-tijdperk', gebruik makend van wat we geleerd hebben van het postmodernisme.

2. Is multiculturaliteit vruchtbaar of gevaarlijk voor vrouwen ?

Ook binnen vrouwenstudies, zoals in de rest van de maatschappij, heeft het denken over multiculturaliteit de laatste jaren een andere klankkleur gekregen. We hebben altijd al onderzoek gedaan over migrantenvrouwen, maar de maatschappelijke problemen en principiële kwesties in verband ermee zijn nog nooit zo ingrijpend geweest.

Sommigen vragen zich af of multiculturaliteit een gevaar is voor vrouwen⁹. Anderen vinden de aanpak van bijvoorbeeld Ayaan Hirshi Ali aan zijn doel voorbijschieten omdat het te radikaal is en niet vertrekt bij de meeste moslima's zelf. Wat 'emancipatie' betekent is een punt van discussie voor alle vrouwen, maar in verband met moslimvrouwen binnen de westerse maatschappij is het vraagstuk nog indringender.

Niet alle feministes zitten hier op dezelfde golflengte. Dat is in verband met meerdere kwesties zo, maar dit is een terrein waarop polarisatie verscheurende gevolgen kan hebben. Bovendien worden vrouwen tot inzet gemaakt van de discussies en de tegenstellingen.

3. Is het persoonlijke nog politiek ?

Tijdens de tweede feministische golf was 'het persoonlijke is politiek' een populaire slogan. Hoewel een precieze invulling van de slogan vrijwel onmogelijk is werd het begrip 'politiek' en het begrip 'het persoonlijke' erdoor geherdefinieerd. Sindsdien is de politieke sfeer niet meer wat ze was (ze houdt zich veel meer bezig met het persoonlijke) in de sixties en is ook de transparantie en de inhoud van de persoonlijke sfeer veranderd. Het is belangrijk om dit verder te bestuderen omdat veel van wat feministes geëist en verworven hebben op dit vlak ligt. Er dient bekeken te worden of het dit was wat we wilden – of misschien juist het omgekeerde.

⁹ Zie Okin, Susan Moller (1999). Is Multiculturalism Bad for Women ? In: Cohen, Joshua e.a. (eds). *Is Multiculturalism Bad for Women ? Susan Moller Okin - with respondents*. Princeton: Princeton University Press, p. 7 – 24.

Deze drie aandachtspunten liggen op een vrij abstract vlak, maar ze zijn fundamenteel voor de inhoud van vrouwenstudies. Daarnaast zijn er de concretere thema's die een genderspecialist dient te beheersen. Ik noem er enkele:

- combinatie gezin en arbeid;
- gender en digital divide;
- gelijkekansenbeleid, anti-discriminatie wetgeving, positieve actieplannen; vrouw en recht;
- gender mainstreaming en gender budgetting;
- geschiedenis van vrouwenarbeid;
- geschiedenis van de feministische bewegingen het denken over vrouwen;
- vrouwen in de wereld van literatuur en beeldende kunst;
- de (veranderende) rol van vrouwen in gezinsopvoeding en onderwijs, met daarmee verwant de veranderende prestaties van jongens en meisjes op school.

Toekomst

Het is de bedoeling dat de Voortgezette Academische Opleiding Vrouwenstudies vanaf het academiejaar 2007-2008 een gewone Master wordt. De VAO zoals ze bestaat sinds 1994 (die twee programmawijzigen heeft gekend, maar in grote lijnen sindsdien dezelfde is gebleven) zal nog gedoceerd worden in 2005-2006 en in 2006-2007. Afsproken werd dat het daarna een Master in de Vrouwenstudies wordt, die kan gevolgd worden door elke houder van een academische Bachelor of door houders van een Master diploma. Voor houders van een professionele Bachelor zal vanaf 2006-2007 een schakelprogramma worden ingericht. Zo wordt vrouwenstudies gestroomlijnd binnen het reguliere universitaire aanbod en dat is positief. Meer hadden we ons in 1994 nauwelijks kunnen wensen.

Dit overzicht van de evolutie van vrouwenstudies is een vrij optimistisch verhaal. Zijn er dan geen klachten? Zeker wel. Het is moeilijk om als buitenbeentje het hoofd boven water te houden binnen de academische structuren. Zonder de financiële hulp van het Ministerie van Gelijke Kansen zouden wij het niet redden. Zeker zouden wij het niet redden indien onze docenten minder bereid zouden zijn om op vrijwillige basis heel wat werk te leveren. Dat is helaas nog steeds het geval, omdat de mensen in de verschillende medewerkende universiteiten geen aanstellingen hebben die rechtstreeks op gender focussen en er veel meer werk is dan er financiële middelen zijn.

Het is een enthousiast verhaal omdat vrouwenstudies een bloeiende wetenschapstak is waar veel creativiteit in zit. De uitdagingen blijven groot en er wordt door docenten, onderzoekers, studenten en andere betrokkenen in het veld, in goeie onderlinge samenwerking, hard aan gewerkt. Met succes en de blik op de toekomst. Het 11de academiejaar start begin oktober 2005.

Magda Michielsens

Een terugblik op 10 jaar Vrouwenstudies

Bieke Tollenaere

Naar aanleiding van het tienjarig bestaan (1994-2004) van de Voortgezette Academische Opleiding¹ Vrouwenstudies ontstond de idee om een reeds bestaand onderzoek, eerder uitgevoerd door Hilde Timmerman in samenwerking met Sophia², over de maatschappelijke relevantie van de opleiding Vrouwenstudies met een directe link naar de arbeidsmarkt, aan te vullen met de bevindingen van de recenter afgestudeerden.

Aan de oud-studenten Vrouwenstudies werd gevraagd een vragenlijst in te vullen, die naast de socio-demografische gegevens uit 12 open vragen bestaat (bv. Wat deed u besluiten de VAO Vrouwenstudies te volgen?, Welke was de reactie van uw directe omgeving?, Kreeg U een job dankzij het diploma van de VAO-opleiding?,...). Tijdens de eerste analyse, uitgevoerd in 2001, werden alle afgestudeerden van 1995 tot 2000 ondervraagd. Tijdens de tweede analyse, uitgevoerd in 2004, werden alle afgestudeerden van 2001 tot 2004 ondervraagd.

In totaal studeerden 80 studenten af tijdens deze 10 jaar Vrouwenstudies.

De motivatie van de oud-studenten voor het volgen van de VAO Vrouwenstudies is vooral de behoefte aan meer kennis in verband met gender en feminisme. Men wil die kennis uitbreiden en er is een grote nood aan wetenschappelijke ondersteuning. Deze drijfveer groeit hoofdzakelijk uit persoonlijke interesse, maar vaak ook uit vorige gevolgde studies of uit de keuze van de licentiaatsverhandeling.

Studenten Vrouwenstudies zijn over het algemeen sociaal en/of politiek geëngageerd (vrijwilligerswerk, vredesbeweging, Amnesty International,...) en hechten veel belang aan vrouwenkwesties.

De reacties van de directe omgeving (partner, ouders, familie, vrienden,...) op de keuze om Vrouwenstudies te volgen varieert van heel positief tot negatief en zelfs spottend. Bij nader inzien of na enige uitleg wordt de keuze toch meestal aanvaard en gewaardeerd.

De VAO Vrouwenstudies voldoet voor het merendeel van de respondenten aan alle verwachtingen.

De opleiding blijkt overigens een niet onbelangrijke invloed te hebben op intellectueel en persoonlijk vlak. Door de opleiding worden visies op bepaalde zaken gewijzigd en het zelfbewustzijn, de kritische zin, de assertiviteit en de gendergevoeligheid worden versterkt.

De zoektocht naar werk 'in de sector' wordt niet steeds als even gemakkelijk ervaren. Vaak zijn er te weinig aanbiedingen en het belang van netwerken in en rond vrouwenstudies is uiterst belangrijk. Wel mag gesteld worden dat alle oud-studenten snel werk gevonden hebben, al dan niet met een genderdimensie. Niemand van hen bleef werkloos.

Een van de grootste meerwaarden van het diploma is dat men de opgedane kennis steeds blijft toepassen, zowel in het dagelijkse leven als op professioneel vlak. Men bekijkt de realiteit vanuit een genderbril, die men nooit meer af zet!

Het volledige artikel met de resultaten van het onderzoek kunnen per e-mail aangevraagd worden bij Bieke.Tollenaere@UGent.be.

¹ Voortgezette Academische Opleiding, voorheen GAS:Gediplomeerde Aanvullende Studie

² TIMMERMAN, Hilde (2001) Vrouwenstudies aan de Universiteit van Antwerpen en de arbeidsmarkt. Sophia Vrouwenstudies, nr. 26, 28-41.

Enkele getuigenissen...

"Na mijn licentiaatstudie Geschiedenis vatte ik het plan op om eerst een postgraduaat te volgen dat me écht interesseerde en vervolgens een dat me van nut zou zijn in de zoektocht naar werk. Dat tweede postgraduaat is er nooit van gekomen... Ik ben gestart met vrouwenstudies (ik was in 1995 trouwens de eerste afgestudeerde van de GAS-opleiding Vrouwenstudies) en ben er nooit meer 'uitgeraakt'. Met vrouwenstudies als leidraad heb ik de laatste 10 jaar een zeer interessant parcours afgelegd: gewerkt voor Sophia (het coördinatienetwerk vrouwenstudies), onderzoekswerk gedaan voor een tentoonstelling over vrouwen en oorlog, op het kabinet van toenmalig minister Gelijke Kansen Smet gewerkt, aan de VUB een doctoraat geschreven over vrouwen en vertegenwoordiging en nu ... geef ik zelf les in de GAS-opleiding vrouwenstudies."

Karen Celis

docente Hogeschool Gent, afgestudeerd in Vrouwenstudies in 1995

"Ik ben vrouwenstudies gaan studeren uit pure interesse. Vrienden zullen het wel typisch voor me gevonden hebben: ik ben altijd nogal gevoelig geweest voor het vrouwenthema... Mijn thesis binnen Japanologie ging trouwens ook over de rol van de vrouw in de Japanse maatschappij. Achteraf gezien zou ik de stap naar vrouwenstudies zeker opnieuw maken. Vrouwenstudies hebben me niet zozeer doen nadenken over onze maatschappij, ze hebben me de instrumenten geleverd om mijn intuïtieve aanvoelen over wat er misloopt in onze maatschappij te staven."

Tine Depypere

documentaliste bij Argenta, afgestudeerd in Vrouwenstudies in 2004